

Divine Conceptualism as a Response to Challenge of Platonism and its Critique by Craig

Tayyebeh Shaddel¹ | Hossein Atrak²

¹ Corresponding Author, PhD Candidate of Islamic Philosophy & Theology, Shahid Madani University of Azarbaijan, Iran. Email: shaddelt@gmail.com

² Associate Professor of Philosophy & Ethics Department, University of Zanjan, Iran. Email: atrak.h@znu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 3 January 2022

Received in revised form 16 July 2022

Accepted 20 July 2022

Published online 13 August 2023

Keywords:

divine Conceptualism, platonism, theism, abstracts objects, realism, Craig

ABSTRACT

Divine Conceptualism is a solution to the problem that Platonism poses for theism. This view is put forward by Alvin Plantinga and Greg Welty, two contemporary American philosophers, argues for a Platonic realism about propositions, possible worlds, and mathematical abstract objects; That is, although it considers these abstract objects to exist, it considers them to be concrete and not abstract, and in order to reconcile with theism, it considers these objects as the thoughts of God. Craig, a contemporary American theist philosopher, argues that this view can not be considered a subtle solution; because it is not acceptable to consider abstracts as mathematical objects as concrete; In addition, conceptualism has difficulty in justifying false propositions. Conceptualism also requires God's attribution to malicious thoughts, and in Welty's interpretation of conceptualism, the challenge of Platonism remains. Examining what has been done, it seems that some of Craig's objections to Welty and Plantinga's view of conceptualism are true. More serious objections of conceptualism can also be introduced into Welty and Plantinga's views. Plantinga and Welty have neglected intuitive (direct) knowledge and reduced God's knowledge to acquired (indirect) knowledge; For if the knowledge of God is to be regarded intuitively, while at the same time realizing the realities of mathematics, propositions, and possible worlds, these objects are simply present in the existence of God; Not in the sense of separate concepts.

Cite this article: Shaddel, T. & Atrak, H. (2023). Divine Conceptualism as a Response to Challenge of Platonism and Its Critique by Craig, *Journal of Philosophical Investigations*, 17(43), 489-509. <https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.49686.3102>

© The Author(s).

<https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.49686.3102>

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Contemporary Platonists have adopted a realistic view about possible worlds, mathematical objects (numbers, sets and functions), propositions, and universals; i.e., they believe that these entities are objective and at least some of these objects have an independent, necessary, and uncreated existence. On the other hand, in classical theism, we are countered faced with the claim that God is the only independent and necessary being. Therefore, it seems that contemporary Platonism cannot be coherent and compatible with theism; In other words, a theist cannot be coherently platonic and adopt a realistic platonic view about entities such as numbers, possible worlds, etc. Therefore, some thinkers believe that the combination of "Platonic theism" is contradictory.

Some contemporary thinkers, while accepting the nerve of the arguments of the modern Platonists in defense of the realism of these objects, believe that these objects should be considered as God's thoughts, i.e., they adopt non-Platonic realism. As a result, this view is not considered a threat to theism. This view, which is known as Divine conceptualism, in the contemporary period has been proposed by Alvin Plantinga and Greg Welty, two American philosophers. William Craig has criticized this view. This paper explains and examines the view of Divine conceptualism from William Craig's point of view.

As a realist, Welty entirely accepts to Indispensability argument for the existence of propositions and possible worlds. Welty considers Propositions, numbers, possible worlds, etc. as God's thoughts, so he does not consider them as abstract objects. He believes that because of God's omniscience, omnipotence, and metaphysical necessity, if objects such as propositions, numbers, mathematical objects, possible worlds, etc. are considered as identity with God's thoughts and If we believe that these objects are the same as God's thoughts, the condition of necessity and plenitude concerning them fulfilled.

About the issue of what relationship these objects have with God, Welty denies the causal relationship between these objects and God, and he holds that if the way a thinking man creates his thoughts if we believe that God also produces his own thoughts, then we will fall into the problem of the bootstrapping. Welty believes that the thinker/thought model that we are familiar with in the human context cannot be attributed to God.

Alvin Plantinga, a contemporary American theist philosopher, is also a defender of conceptualism. He considers numbers, properties, states of affairs, attributes, and other Platonic forms as divine ideas .

Plantinga's main purpose of such an interpretation of propositions, sets, etc. is to preserve God's independence; Because when these abstract objects are considered as God's thoughts, because these objects create a relationship with God that thought has with the thinker, this relationship will probably be fruitful; It means that God is the creator of these thoughts; God, as a thinker, creates his thoughts. Therefore, God's relationship with these objects is causal, and such objects do not exist independently of God; Rather, they are causally dependent on God. Therefore, God is the only independent being, and the existence of these objects is not considered a threat to theism.

William Craig, a contemporary American theistic philosopher, in the book *God over all, Divine aseity and the Challenge of Platonism*, carefully addressed the challenge that Platonism creates for theism and the approaches that are used as a solution to this challenge including divine conceptualism, has been presented and examined. He believes that divine conceptualism, although it seems to be a suitable solution for theists who are realist about proposition, possible worlds, etc.; however, by pondering, it becomes clear that this point of view is struggling with many problems; therefore, it cannot be considered as a suitable solution.

The main discussion of this paper is to examine divine conceptualism as a way to solve the challenge that contemporary Platonism has created for theism. Welty and Plantinga believe that there are objects such as mathematical objects, possible worlds, and propositions, and in other words, they defend a realistic view of these objects, but these objects are considered as God's thoughts. Therefore, they do not pose a threat to God's aseity. Craig holds that although at prima face it seems that divine conceptualism can be proposed as an acceptable perspective for this challenge; However, by examining and pondering this view, it is observed that this view has corrupt consequences such as attributing God to inappropriate thoughts, the concrete unreasonableness of thinking of mathematical objects, uncreated and undisturbed thoughts being affected by the threat of Platonism. The problem of false propositions and facing a dilemma is faced. Therefore, this view cannot be considered as a suitable solution for the challenge of Platonism. Craig believes that the realist view of these entities is an example of the ancient tendency of humans towards reification.

Conclusion

With the investigation that was done, it seems that some of Craig's critics are elated to Welty and Plantinga are corrected. Also, more serious objections can be introduced to conceptualism according to Welty and Plantinga. Plantinga and Welty have neglected intuitive knowledge and reduced God's knowledge to acquired knowledge; Because if God's knowledge is considered intuitively while believing in realism about mathematical objects, the propositions and possible worlds of these objects are present in him in a simple way, not as separate concepts. In the end, it seems that Platonism's challenge to classical theism can be solved by another method, i.e., denying the objective and concrete existence of abstract objects in the form of phenomenological things, dependent on phenomenologists, fabricated by humans.

مفهوم‌گرایی الهی، راه‌حلی برای چالش افلاطون‌گرایی و نقد کریگ بر آن

طیبه شاددل^۱ | حسین اترک^۲

^۱ (نویسنده مسئول)، دانشجوی دکتری حکمت و فلسفه اسلامی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، ایران. رایانامه: shaddelt@gmail.com

^۲ دانشیار گروه فلسفه و اخلاق، دانشگاه زنجان، ایران. رایانامه: atrah.h@znu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

مفهوم‌گرایی راه‌حلی برای حل مشکلی است که افلاطون‌گرایی برای خداابوری ایجاد می‌کند. این دیدگاه که توسط آلبین پلانتینگا و گرگ ولتی، دو فیلسوف معاصر آمریکائی، ارائه شده است، معتقد به واقع‌گرایی نوافلاطونی در مورد کیفیت وجودی قضایا، جهان‌های ممکن و اعیان ریاضی است؛ یعنی این امور را گرچه موجود می‌داند، لکن برای آنها وجود انضمامی و نه انتزاعی قائل است و جهت تلائم با خداابوری، این امور را به مثابه اندیشه‌های خداوند در نظر می‌گیرد. کریگ، فیلسوف خداابور معاصر آمریکائی، معتقد است این دیدگاه نمی‌تواند به عنوان راه‌کاری مناسب در نظر گرفته شود؛ چراکه انضمامی انگاشتن اموری مثل اعیان ریاضی قابل پذیرش نیست؛ علاوه بر اینکه مفهوم‌گرایی در توجیه قضایای کاذب با مشکل مواجه است. همچنین مفهوم‌گرایی مستلزم اتصاف خداوند به اندیشه‌های سخیف است و در تقریر ولتی از مفهوم‌گرایی، چالش افلاطون‌گرایی همچنان به قوت خود باقی است. با بررسی که انجام شد به نظر می‌رسد برخی از اشکالات کریگ به دیدگاه ولتی و پلانتینگا از مفهوم‌گرایی وارد است. همچنین می‌توان اشکال جدی‌تری به مفهوم‌گرایی به تقریر ولتی و پلانتینگا وارد نمود. پلانتینگا و ولتی از علم شهودی غفلت نموده‌اند و علم خداوند را به علم حصولی فروکاسته‌اند؛ چرا که اگر علم خداوند به نحو شهودی در نظر گرفته شود، در عین قائل شدن به واقع‌گرایی نسبت به اعیان ریاضی، قضایا و جهان‌های ممکن، این امور به نحو بسیط در وجود حق حضور دارند؛ نه به نحو مفاهیم جداگانه.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۱۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۲۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۵/۲۲

کلیدواژه‌ها:

مفهوم‌گرایی الهی، اعیان انتزاعی، افلاطون‌گرایی، خداابوری، کریگ

استناد: شاددل، طیبه و اترک، حسین. (۱۴۰۲). مفهوم‌گرایی الهی، راه‌حلی برای چالش افلاطون‌گرایی و نقد کریگ بر آن، پژوهش‌های فلسفی، ۱۷(۴۳)، ۴۸۹-۵۰۹.

<http://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.49686.3102>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

افلاطون‌گرایان معاصر مانند پیتر ون اینوگن^۱، در باب جهان‌های ممکن، اعیان ریاضی (اعداد، مجموعه‌ها، توابع)، قضایا و اوصاف و کلیات دیدگاهی واقع‌گرایانه اتخاذ کرده‌اند؛ یعنی قائل به این هستند که این امور عینیت دارند و حداقل برخی از این امور از وجودی مستقل و ضروری و نامخلوق برخوردارند (ون اینوگن، ۲۰۰۰، ۵). ویلارد ون کواین^۲ معتقد است اعیان ریاضی مانند اعداد، مجموعه‌ها و توابع از آن جهت که برای تبیین نظریات ضروری هستند، پس عینیت دارند و ابژه هستند (کواین، ۱۹۸۱، ۱۸۲). از سوی دیگر در خداباوری توحیدی با این ادعا مواجه هستیم که خداوند تنها موجود مستقل و ضروری است. از این‌رو، به نظر می‌رسد افلاطون‌گرایی معاصر نمی‌تواند با خداباوری هماهنگ و سازوار باشد؛ به عبارت دیگر، یک خداباور نمی‌تواند به نحو منسجمی افلاطونی باشد و دیدگاه واقع‌گرایانه افلاطونی در باب قضایا، اعداد و جهان‌های ممکن و ... اتخاذ کند. بنابراین، برخی معتقدند ترکیب «خداباور افلاطونی» ترکیبی متناقض است.

برخی از متفکران معاصر در عین این که قوت استدلال‌های افلاطون‌گرایان معاصر را در دفاع از واقع‌گرایی این امور می‌پذیرند، قائل به این هستند که این امور باید به مثابه اندیشه‌های خداوند در نظر گرفته شوند، به تعبیری واقع‌گرایی نوافلاطونی^۳ را اتخاذ می‌کنند. در نتیجه، این دیدگاه تهدیدی برای خداباوری محسوب نمی‌شود. این دیدگاه که با عنوان مفهوم‌گرایی الهی^۴ شناخته می‌شود، در دوره معاصر به واسطه آلون پلانینگا^۵ و گرگ ولتی^۶، دو فیلسوف آمریکایی، طرح شده است. ویلیام کریگ^۷ این دیدگاه را مورد انتقاد قرار داده است. اهمیت این مسئله از این جهت است که نوع نگاه به این اعیان در تلقی و تصور ما از خداوند تأثیرگذار است. این تلقی که اعیان ریاضی به عنوان اندیشه‌های خداوند هستند، باعث می‌شود خداوند به مثابه یک ریاضیدان تصور شود که جهان را بر اساس قوانین و روابط دقیق طراحی کرده و اداره می‌کند. از این‌رو، غایت فلسفه که به اعتقاد برخی تشبه به خداست، به نظر می‌رسد تا حدی در علم ریاضیات حاصل می‌شود.

این مقاله به تبیین و بررسی دیدگاه مفهوم‌گرایی می‌پردازد. جهت نیل به مطلوب، ابتدا پیشینه و چیستی مفهوم‌گرایی تبیین می‌شود. سپس تقریر ولتی و پلانینگا و ایرادات کریگ به این دیدگاه ارائه می‌شود و در نهایت نقد و بررسی و نتیجه ذکر می‌شود.

¹ Peter Van Inwagen

² W.V.O Quine

³ Non-Platonic realism

⁴ Divine Conceptualism

⁵ Plantinga, Alvin

⁶ Welty, Greg

⁷ Craig, William

۱. پیشینه مفهوم گرایی

مفهوم‌گرایی دیدگاه نو و جدیدی نیست. این دیدگاه برای اولین بار به نیکوماخوس گراسایی^۱ (نیکوماک اهل گراسا)، فیلسوف و ریاضی‌دان نوفیثاغوریسی و از افلاطونیان میانه^۲، نسبت داده می‌شود. در واقع، آنچه امروزه تحت عنوان اعیان انتزاعی شناخته می‌شود، نزد افلاطونیان میانه، تحت عنوان جهان معقول متداول بوده که خداوند از جهان معقول به عنوان الگویی برای آفرینش جهان محسوس استفاده کرده است. نیکوماخوس معتقد بود از میان علوم چهارگانه کلاسیک^۳ (موسیقی، نجوم، هندسه و ریاضیات)، ریاضیات، مانند برخی نمونه‌های کلی، قبل از بقیه امور در ذهن خداوند خالق وجود داشته است. آفریدگار جهان با تکیه بر آن، به عنوان طرحی اولیه، آفریده‌های مادی خود را تنظیم می‌کند و آنها را به اهداف مناسب خود می‌رساند. وی معتقد است همه آنچه در طبیعت به صورت نظام‌مند و سیستماتیک نظم گرفته است، به نظر می‌رسد، چه در جزء و چه در کل، مطابق عدد تعیین و تنظیم شده‌اند. همه چیز از قبیل زمان، حرکت، ستاره‌ها و همه نوع چرخه‌ها بر اساس عدد تنظیم شده است (نیکوماخوس گراسایی، ۱۹۲۶، ۱۸۹-۱۸۷؛ کریگ، ۲۰۱۶، ۲۱). بنابراین، نیکوماخوس ایده‌های افلاطونی از جمله ریاضیات را به عنوان اندیشه‌های خداوند در نظر گرفته است.

فیلون^۴، متفکر یهودی یونانی، نیز جهان معقول افلاطونی را به عنوان حوزه‌ای مستقل از خداوند در نظر نمی‌گرفت؛ بلکه برعکس، آنها را به عنوان اندیشه‌های خداوند در نظر می‌گرفت. فیلون در کتاب *آفرینش جهان مطابق نظر موسی*^۵ آورده است: خداوند از آن جهت که خداست به نحو پیشین آگاه بوده است که ایجاد یک رونوشت یا نسخه مناسب از جهان بدون الگویی مناسب ممکن نیست و هیچ یک از موجودات محسوس بدون ایراد نخواهند بود، مگر آنکه ایده‌های معقول و اصلی برای آنها الگو شده باشند. از این رو، زمانی که خداوند تصمیم گرفت جهان محسوس را ایجاد کند، نخست، جهان معقول را ایجاد کرد و این جهان معقول شامل انواع محسوس است؛ اما فرض این که جهان متشکل از ایده‌ها در مکانی وجود داشته باشد، روا و شایسته نیست. وی معتقد بود تلقی و تصویری که ما در ارتباط خداوند و این جهان معقول یا جهان ایده‌ها داریم، باید شبیه به ارتباطی که یک معمار با صورت‌های ذهنی خود دارد، باشد؛ یعنی همان‌گونه که صورت‌های ذهنی یا برنامه و طرح مهندس معمار فقط در ذهن او وجود دارد، جهان ایده‌ها نیز هیچ جای دیگری غیر از ذهن خداوند ندارد. از این رو، فیلون اصرار داشت که جهان ایده‌ها منحصرراً در ذهن خداوند وجود دارد (رونیا، ۲۰۰۲، ۵۰؛ کریگ، ۲۰۱۶، ۲۲-۲۳). بنابراین در نگاه فیلون، هیچ قلمرو مستقلی از اشیاء انتزاعی وجود ندارد.

آگوستین^۶ نیز دیدگاهی مشابه فیلون داشت. آگوستین مثل افلاطونی را به مثابه اندیشه‌های خداوند در نظر می‌گرفت. آگوستین در کتاب *هشتاد و سه مسئله متفاوت*^۷ مثل را در عقل (ذهن یا علم)^۸ خداوند جای می‌دهد (آگوستین، ۱۹۸۲، ۸۰). به گفته ویلیام کریگ،

^۱ Nicomachus of Gerasa (C. AD 60–120)

^۲ Middle Platonism

^۳ در قرون وسطی علوم چهارگانه ریاضی، هندسه، نجوم و موسیقی تحت عنوان علوم چهارگانه (quadrivium) خوانده می‌شدند (نیکوماخوس گراسایی، ۱۹۲۶، ۱۸۷).

^۴ Philo

^۵ On the Creation of the World according to Moses

^۶ Augustine

^۷ Eighty-Three Different Questions

^۸ Mind

دیدگاه مفهوم‌گرایی موضع اصلی متفکران یهودی، مسیحی و مسلمان بوده است (کریگ، ۲۰۱۶، ۷۸). در میان فیلسوفانی که در جهان اسلام زیسته‌اند می‌توان به فارابی اشاره کرد که دیدگاهی نزدیک به مفهوم‌گرایی ارائه کرده است. فارابی مثل افلاطونی را به علم الهی تأویل می‌کند. وی مثل را ماهیات مجرد اشیاء می‌داند که قائم به ذات واجب تعالی بوده و صور مرتسمه و علم تفصیلی واجب به ماسوی است (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج ۶، ۲۸۱).

۲. تبیین مفهوم‌گرایی الهی (واقع‌گرایی نوافلاطونی)

مفهوم‌گرایی الهی دیدگاهی است که در باب اعیان انتزاعی^۱ مانند: اعداد، قضایا، جهان‌های ممکن، کلیات و اوصاف نگاهی واقع‌گرایانه دارد؛ یعنی معتقد است این امور برخوردار از وجود هستند؛ اما برخلاف واقع‌گرایی افلاطونی (آفرینش‌گرایی مطلق)^۲ برای اعیان و هویات انتزاعی، وجودی انضمامی قائل است نه انتزاعی و آنها را اندیشه‌هایی در ذهن خداوند می‌داند. هدف نهایی مفهوم‌گرایی، در واقع، این است که نگاه واقع‌گرایانه به این امور، ضربه‌ای به خداواری توحیدی وارد نکند. جهت فهم بهتر مسأله و جغرافیای بحث مفهوم‌گرایی الهی لازم است نگاه کلی به این مسأله داشته باشیم. در باب اموری، مانند: اعیان ریاضی، قضایا، اوصاف، کلیات و ...، در نگاه نخست، دو دیدگاه کلی واقع‌گرایانه و پادواقع‌گرایانه وجود دارد. دیدگاه واقع‌گرایانه معتقد به وجود امور مذکور است، ولی دیدگاه پادواقع‌گرایانه بر این باور است که آنها از عینیت برخوردار نیستند. دیدگاه واقع‌گرایانه خود به دو دیدگاه دیگر تقسیم می‌شود: دیدگاه واقع‌گرایی انتزاعی که قائل است که اعیان ریاضی، قضایا، اوصاف، کلیات و ... از وجود انتزاعی برخوردارند و دیدگاه دوم، واقع‌گرایی انضمامی است که معتقد است این امور از وجود انضمامی برخوردارند. دیدگاه واقع‌گرایی انضمامی نیز خود به دو شق دیگر تقسیم می‌شود: (۱) واقع‌گرایی انضمامی الهی که امور نامبرده را به مثابه اندیشه‌های خداوند لحاظ می‌کند و مفهوم‌گرایی الهی نیز خوانده می‌شود (و در این مقاله جهت اختصار، مفهوم‌گرایی خوانده می‌شود)؛ (۲) واقع‌گرایی انضمامی انسانی که آن امور را به مثابه اندیشه‌های انسان در نظر می‌گیرد که به عنوان دیدگاهی روان‌شناختی^۳ شناخته می‌شود. گاتلب فرِگه^۴، فیلسوف و ریاضیدان آلمانی قرن نوزدهم، دیدگاه روان‌شناختی در باب اعیان ریاضی و کلیات را قبول نداشت. وی معتقد بود از آنجائی که امور ریاضی واجد ویژگی‌هایی، مانند: فراوانی، بین‌الذهانی و ضرورت هستند، نمی‌توانند این امور را ذهنی و وابسته به انسان‌ها در نظر گرفت؛ بلکه این ویژگی‌ها نشان از وجود خارجی و مستقل بودن آنهاست؛ به عبارت دیگر، اوصاف و ویژگی‌های اعیان ریاضی مانع یکی‌انگاری آنها با دیدگاه روان‌شناختی می‌شود. از این رو فرِگه دیدگاه

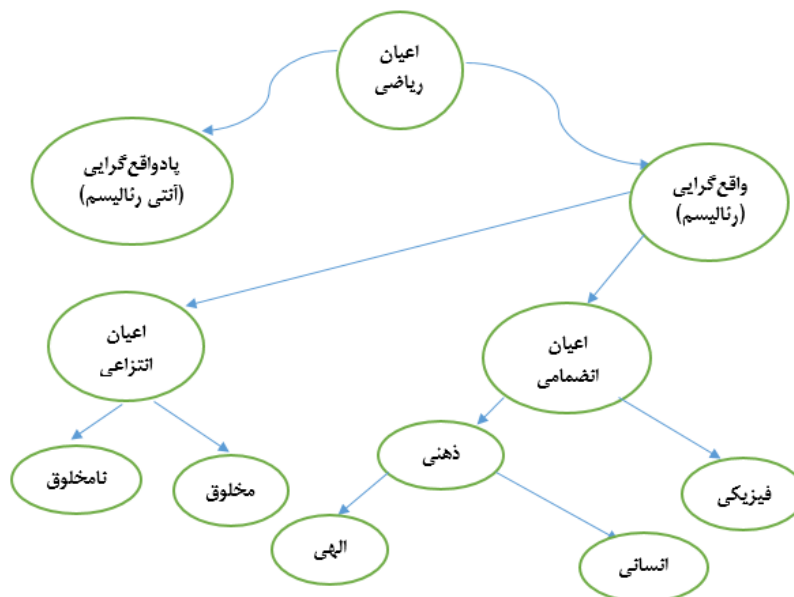
^۱ اعیان انتزاعی: فیلسوفان در این که اعیان انتزاعی چگونه تعریف شوند اتفاق نظر ندارند و معمولاً به ذکر مثال‌هایی اکتفا می‌کنند. به عنوان مثال، اموری مانند اعیان ریاضی (مانند اعداد، مجموعه‌ها، زاویه و توابع)، قضایا، جهان‌های ممکن، وضع امور، صفات، مرکز منظومه شمسی، خط استوا و ... اعیان انتزاعی در نظر گرفته می‌شوند و در مقابل، اموری مانند: خدا، فرشتگان، ستاره‌ها، سیارات، مولکول، اتم، کوآرک، دئوکسی ریبونوکلیئیک اسید (DNA) و ... انضمامی در نظر گرفته می‌شوند (پلبانی، ۲۰۲۰، ۱-۲؛ گولد، ۲۰۱۴، ۲۱-۲). کریگ معتقد است می‌توان این ویژگی را برای اعیان انتزاعی ذکر کرد که به لحاظ علی‌بی‌اثر هستند و نمی‌توانند با سایر اعیان رابطه علی و معلولی داشته باشند (کریگ، ۲۰۱۶، ۶). برخی دیگر اعیان انتزاعی را به اموری تعریف می‌کنند که وجود دارند، اما غیرذهنی، غیرفیزیکی و غیرعلی هستند (بلاگوئر، ۱۹۹۸، ۳).

^۲ Platonism Realism

^۳ Psychologism

^۴ Gottlob Frege

روانشناختی را انکار می‌کرد (کریگ، ۲۰۱۶، ۷۱)؛ اما اشکال فرّگه به مفهوم‌گرایی وارد نیست؛ چون اگر این امور به مثابه اندیشه‌های خداوند در نظر گرفته شوند، اعیان ریاضی همچنان از اوصافی مانند: ضرورت، فراوانی و بین‌الذهانی برخوردار خواهند بود.

۳. تقریر ولتی از مفهوم‌گرایی الهی

ولتی، فیلسوف دین آمریکائی، که کتاب‌ها و مقالات متعددی در زمینه فلسفه دین، مانند: استدلال‌های معاصر در الهیات طبیعی: خدا و باور عقلانی^۱ و چرا در جهان شر وجود دارد؟^۲ و ... نگاشته است، به عنوان واقع‌گرا کاملاً با استدلال ضرورت برای وجود قضایا و جهان‌های ممکن^۳ همدلی دارد. ولتی قضایا، اعداد، جهان‌های ممکن و ... را اندیشه‌های خداوند در نظر می‌گیرد، بنابراین آنها را انتزاعی نمی‌داند. وی معتقد است از آن‌جا که خداوند واجد علم مطلق، قدرت مطلق و ضرورت متافیزیکی است، اگر اموری مانند: قضایا، اعداد، اعیان ریاضی، جهان‌های ممکن و ... با اندیشه‌های خداوند یکی در نظر گرفته شوند و قائل به این‌همانی این امور با اندیشه‌های خداوند شویم، شرط ضرورت و فراوانی برای آنها برآورده می‌شود. در رابطه با این موضوع که این امور با خداوند چه رابطه‌ای دارند، ولتی رابطه‌ی علی میان این امور با خداوند را انکار می‌کند و بر این باور است اگر همان‌گونه که انسان اندیشه‌ورز اندیشه‌های خود را ایجاد می‌کند، معتقد شویم که خداوند نیز اندیشه‌های خود را تولید می‌کند، آن‌گاه دچار دور باطل (اشکال خودراه‌اندازی^۴) می‌شویم. ولتی معتقد است مدل اندیشه‌ورز/ اندیشه را که در بستر انسانی با آن آشنا هستیم، نمی‌تواند به خداوند نسبت داده شود. دلیل آن است که اگر معتقد باشیم

¹ Contemporary Arguments in Natural Theology: God and Rational Belief

² Why Is There Evil in The World

³ Possible World, Possible State

⁴ Bootstrapping objection

خداوند به نحو لفظمدارانه اندیشه‌هایش را خلق می‌کند یا علّت اندیشه‌هایش است، این امر مستلزم آن خواهد بود که خداوند وصف علم مطلق خود را خلق کند؛ چون علم خداوند با اندیشه‌های مورد بحث شکل می‌گیرد و این امر باعث می‌شود که خداوند ذات و اوصاف خود را خلق کند. از این رو، ولتی معتقد است این امر دلیل کافی است تا در برابر بسط مدل اندیشه‌ورز/ اندیشه به معنای علیّی به خداوند مقاومت ورزیم (ولتی، ۲۰۱۴، ۱۰۸). لذا ولتی رابطه میان اندیشه‌های خداوند و قضایا و جهان‌های ممکن را رابطه‌ای این‌همانی قرار می‌دهد.

۱-۳. حیثیت التفاتی

نکته کلیدی در باب نظریه ولتی برای گذر از نگاه واقع‌گرایی افلاطونی به نگاه واقع‌گرایی نوافلاطونی، حیثیت التفاتی^۱ یا قصدی بودن^۲ قضایا و جهان‌های ممکن است (کریگ، ۲۰۱۶، ۷۴). ولتی معتقد است اندیشه‌ها یا افکار ما حیثیت التفاتی دارند؛ بدین معنا که اندیشه‌ها درباره چیزی یا کسی هستند و به شکل خاصی فهمیده می‌شوند؛ به عنوان مثال، این اندیشه من که «نیمایوشیچ شاعر شعر ری را^۳ است» درباره نیمایوشیچ است و به عبارتی مرتبط با دنیای خارج از من است؛ همچنین آن را به حالتی خاص که شاعر شعر ری را است بیان می‌کند و فهم می‌شود و این اندیشه با این که «علی اسفندیاری شاعر شعر ری را است» متفاوت است؛ چون شاید من از این که علی اسفندیاری همان نیمایوشیچ است، آگاه نباشم. بنابراین هر اندیشه من نخست آنکه در ارتباط با واقعیت است و به عبارتی حیثیت اضافی دارد و دوم این که به شیوه خاصی فهم می‌شود.

ولتی معتقد است قضایا نیز مانند افکار و اندیشه‌های ما انسان‌ها واجد حیثیت التفاتی هستند؛ یعنی درباره چیزی یا کسی هستند؛ به عبارت دیگر، قضایا همواره در باب چیزی هستند یا همواره در باب کسی سخن می‌گویند و فی‌حدنفسه و بدون قیاس با چیزی خارج از خودشان نمی‌توان در باب ارزش صدق آنها سخن گفت. دلیل ادعای ولتی این است که قضایا زمانی ارزش صدق دارند و صادق/کاذب یا باور/غیرباور هستند که درباره جهان باشند. از این رو، قضایا واجد حیثیت التفاتی هستند (کریگ، ۲۰۱۶، ۷۵).

همچنین، ولتی معتقد است جهان‌های ممکن^۴ نیز واجد حیثیت التفاتی هستند؛ چون جهان‌های ممکن یعنی روش‌هایی که جهانی که ما در آن زیست می‌کنیم، می‌توانست به انحاء بی‌نهایت مختلف باشد که فعلاً یکی از آن حالات به وقوع پیوسته است. در هر صورت،

^۱ intentionality

^۲ حیثیت التفاتی یا قصدیت از یک جهت می‌توان گفت با «اضافی بودن علم» منتسب به فخر رازی در فلسفه اسلامی نزدیک است؛ یعنی اندیشه‌ها یا آگاهی از واقعیت جدایی‌ناپذیرند.

^۳ «ری را» ... صدا می‌آید امشب

از پشت «کاج» که بند آب

برق سیاه تابش تصویری از خراب

در چشم می‌کشاند.

گویا کسی است که می‌خواند...

^۴ جهان ممکن: جهانی که ما اکنون در آن زیست می‌کنیم، یکی از وضعیت‌های ممکن یا جهان‌های ممکن است که جهان می‌توانسته محقق شود؛ اما علاوه بر این وضعیت یا حالت محقق‌شده بی‌نهایت حالت دیگر قابل تصور است که جهان می‌توانست به آن شکل باشد. به عنوان مثال، در تعداد یا شکل ستارگان، سیارات یا هریک از ساکنان کره زمین و ... امکان‌های متعددی وجود داشته است.

بی‌نهایت حالاتِ دیگر جهان که ممکن بود جهان بدان طریق باشد، دربارهٔ جهان و اجزاء جهان است و چون دربارهٔ جهان است، پس واجدِ حیثیت التفاتی است. ولتی از اینکه قضایا و جهان‌های ممکن مانند افکار و اندیشه‌های ما واجد حیثیت التفاتی‌اند، به این نتیجه می‌رسد که آنها نیز از سنخِ اندیشه هستند. همچنین، ولتی معتقد است با توجه به اصل تیغ اُکامی^۱ تفسیر قضایا و جهان‌های ممکن به عنوان اندیشه، وجودشناسی مقتصدانه‌تری ارائه می‌دهد. اصل اُکامی در واقع بدین معناست که بی‌خود و بی‌جهت به اثاثهٔ جهان چیزی نیفزائیم. از این‌رو، ولتی معتقد است با تفسیر قضایا و جهان‌های ممکن به عنوان اندیشه‌های خداوند، اصل تیغ اُکامی نیز رعایت شده و با وجودشناسی مقتصدانه‌تری نسبت به اینکه به آنها وجود منحاز و مستقلی را نسبت بدهیم، مواجه هستیم (کریگ، ۲۰۱۶، ۷۷-۷۶).

از این‌رو، ولتی اگرچه وجود جهان‌های ممکن و قضایا و ... را می‌پذیرد و به عبارتی، دیدگاهی واقع‌گرایانه اتخاذ می‌کند، لکن آنها را به عنوان اعیان انتزاعی در نظر نمی‌گیرد؛ بلکه آنها را امور انضمامی و اندیشه‌های خداوند در نظر می‌گیرد. از این جهت دیدگاه ولتی نگاه واقع‌گرایی نوافلاطونی نامیده می‌شود.

استدلال ولتی برای گذر از نگاه واقع‌گرایی افلاطونی به نگاه واقع‌گرایی نوافلاطونی بدین نحو خلاصه می‌شود:

۱. اندیشه‌های ما انسان‌ها واجد حیثیت التفاتی است.
 ۲. قضایا واجد حیثیت التفاتی‌اند؛ چون دربارهٔ جهان‌اند.
 ۳. جهان‌های ممکن واجد حیثیت التفاتی‌اند؛ چون توصیف‌کنندهٔ جهان هستند یا در باب جهان هستند.
- نتیجه: پس جهان‌های ممکن و قضایا نیز از سنخ اندیشه و انضمامی هستند.

نکات بارز در دیدگاه ولتی عبارتند از:

۱. ولتی استدلال‌های واقع‌گرایان را در باب وجود اعیان ریاضی، جهان‌های ممکن، قضایا و ... می‌پذیرد.
۲. ولتی این امور را انضمامی در نظر می‌گیرد، نه انتزاعی؛ یعنی به عنوان اندیشه‌های خداوند در نظر می‌گیرد.
۳. دیدگاه ولتی در باب این امور واقع‌گرایی نوافلاطونی نامیده می‌شود.
۴. ولتی رابطهٔ علی و معلولی میان خداوند و اندیشه‌هایش را انکار می‌کند.
۵. وی قائل به رابطهٔ این‌همانی میان اندیشه‌های خداوند و اموری مانند قضایا، جهان‌های ممکن، اعیان ریاضی و ... می‌شود. بنابراین ولتی معتقد است خداوند تنها موجود مستقل در هستی است و قائل شدن به دیدگاه واقع‌گرایی در باب قضایا، جهان‌های ممکن، اعیان ریاضی و ... با این تقریر، یعنی به عنوان اندیشه‌های خداوند مشکلی برای خداابوری ایجاد نمی‌کند.

۴. تقریر پلانتینگا از مفهوم‌گرایی

آلوین پلانتینگا، فیلسوف خداابور معاصر آمریکائی، نیز طرفدار دیدگاه مفهوم‌گرایی است و خود را در سنت آگوستینی قرار می‌دهد. وی اعداد، اوصاف، قضایا، وضع امور، اوصاف و بقیهٔ صور افلاطونی را به عنوان ایده‌های الهی در نظر می‌گیرد. پلانتینگا می‌گوید: «شاید

^۱ Ockham's Razor

طبیعی‌ترین راه این است که فکر کنیم که اعیان انتزاعی به عنوان اندیشه‌های خداوند هستند» (پلانتینگا، ۱۹۹۳، ۱۲۱). وی صریحاً از تفسیر قضایا به عنوان اندیشه‌های خداوند^۱ و اوصاف به عنوان ادراکات خداوند^۲ طرفداری می‌کند. همچنین پلانتینگا در اثر دیگر خود با عنوان *باور موجه مسیحی*^۳ می‌نویسد: «آنچه دربارهٔ اعداد، قضایا، اوصاف، وضعیت امور، جهان‌های ممکن ... بسیار مهم است، این است که واقعاً این امور اندیشه‌ها یا ادراکات خداوند هستند» (پلانتینگا، ۲۰۰۰، ۲۸۱). هدف اصلی پلانتینگا از چنین تفسیری از قضایا، اوصاف، مجموعه‌ها و غیره این است که استقلال خداوند را حفظ کند؛ چرا که زمانی که این امور انتزاعی به عنوان اندیشه‌های خداوند در نظر گرفته شوند، از آن جهت که این امور رابطه‌ای با خداوند ایجاد می‌کنند که اندیشه با اندیشه‌ورز دارد، لذا این رابطه احتمالاً مؤلداً خواهد بود؛ یعنی خداوند خالق این اندیشه‌هاست؛ خداوند به عنوان اندیشه‌ورز اندیشه‌های خود را ایجاد می‌کند. بنابراین، رابطهٔ خداوند با این امور یک رابطهٔ علی است و چنین اعیانی مستقل از خداوند وجود ندارند؛ بلکه از نظر علی وابسته به خداوند هستند. بنابراین، خداوند تنها موجود مستقل است و وجود این امور با این تقریر تهدیدی برای خداآوری محسوب نمی‌شوند. نکات کلیدی مفهوم‌گرایی پلانتینگا به‌طور خلاصه چنین است:

۱. پلانتینگا استدلال واقع‌گرایان را بر وجود اموری مانند قضایا، جهان‌های ممکن و اعیان ریاضی می‌پذیرد.
 ۲. وی اعیان انتزاعی را به عنوان اعیان انضمامی و اندیشه‌های خداوند در نظر می‌گیرد.
 ۳. از نظر وی رابطهٔ خداوند با این امور علی است و این نکته‌ای است که تقریر او را از تقریر ولتی متمایز می‌سازد.
- در نتیجه، خداوند تنها موجود مستقل است و پذیرش نگاه واقع‌گرایانه به اعیان ریاضی، جهان‌های ممکن و قضایا با این نوع نگاه مشکلی برای خداآوری ایجاد نمی‌کند.

۵. انتقادات کریگ بر دیدگاه مفهوم‌گرایی

ویلیام کریگ، فیلسوف خداآور معاصر آمریکایی، در کتاب *خداوند و راهی همه چیز، استقلال خداوند و چالش افلاطون‌گرایی*^۴ با دقت تمام به چالشی که افلاطون‌گرایی برای خداآوری ایجاد می‌کند، پرداخته و رویکردهایی را که به عنوان راه‌حلی برای این چالش، از جمله مفهوم‌گرایی، ارائه شده است، مورد بررسی قرار می‌دهد. وی معتقد است مفهوم‌گرایی الهی گرچه به نظر می‌رسد برای خداآوری که در باب قضایا، جهان‌های ممکن و ... واقع‌گرایند، راه‌کار مناسبی است؛ لکن با تعمق در آن مشخص می‌شود که این دیدگاه با مشکلات متعددی دست و پنجه نرم می‌کند؛ از این‌رو، نمی‌تواند به عنوان راه‌کاری مناسب در نظر گرفته شود.

۱-۵. مسئلهٔ قضایای کاذب و مواجه شدن با دوراهی

اگر طبق مفهوم‌گرایی به هر تقریر پلانتینگا یا ولتی قضایا را به عنوان اندیشه‌های خداوند در نظر بگیریم. پرسشی که امکان طرح می‌یابد این است که قضایا شامل بر دو نوع صادق و کاذب هستند، مفهوم‌گرا با قضایای کاذب چه می‌کند؟ آیا قضایای کاذب نیز اندیشه‌های

¹ divine thoughts

² divine concepts

³ Warranted Christian Belief

⁴ God Over all, Divine Aseity and the Challenge of Platonism

خداوند هستند؟ ممکن است مفهوم‌گرا در پاسخ به این اشکال بگوید خداوند تنها به اندیشه‌های صحیح که همان قضایای صادق هستند، مشغول است. کریگ این پاسخ را قانع‌کننده نمی‌داند؛ زیرا باور به اینکه تنها قضایای صادق وجود دارند، برای واقعیت‌دانه کامل قضایا کافی نیست؛ یعنی اگر در باب قضایا واقع‌گرا باشیم و همچنین آنها را به عنوان اندیشه‌های خداوند قرار دهیم، باید قضایای کاذب نیز به عنوان اندیشه‌های خداوند لحاظ شوند. از سوی دیگر، اگر قضایای کاذب نیز جزء اندیشه‌های خداوند در نظر گرفته شوند، آن‌گاه با علم مطلق خداوند در تناقض است. دلیل بر این مدعا این است که معنای علم مطلق خداوند آن است که او به تمام قضایای صادق باور دارد و به هیچ قضیه کاذبی باور ندارد. بنابراین، طبق تعریف علم مطلق، خداوند نباید به هیچ قضیه کاذبی باور داشته باشد. پس می‌توان مسئله قضایای کاذب را بدین نحو صورت‌بندی کرد، که در هر صورت با یکی از دو تالی فاسد زیر مواجه می‌شویم:

(۱) اگر قائل شویم اندیشه‌های خداوند تنها قضایای صادق را در برمی‌گیرد، دامنه قضایا پوشش داده نمی‌شود.

(۲) اگر اندیشه‌های خداوند علاوه بر قضایای صادق، قضایای کاذب را نیز در بگیرد، با علم مطلق خداوند ناسازگار است.

۲-۵. اشکال انضمامی انگاشتن اعیان ریاضی و امور انتزاعی

همان‌گونه که گفته شد ولتی و پلانینگا به عنوان قائلان مفهوم‌گرایی، اعیان ریاضی، قضایا و دیگر امور انتزاعی را به مثابه اندیشه‌های خداوند و امور انضمامی در نظر می‌گیرند. کریگ می‌پرسد که آیا اعیان ریاضی و دیگر اموری که به‌طور متعارف، اموری انتزاعی در نظر گرفته می‌شوند، می‌توانند به نحو معقولی به عنوان اعیان انضمامی، یعنی اندیشه‌های خداوند، در نظر گرفته شوند؟ آیا اعداد می‌توانند به تنهایی واجد اثر باشند؟ عدد ۲ را به تنهایی در نظر بگیرید؛ چه اثری می‌تواند داشته باشد و چگونه می‌تواند به عنوان اندیشه خداوند در نظر گرفته شود؟ (کریگ، ۲۰۱۶، ۸۴).

۳-۵. معقول نبودن انکار رابطه علی اندیشه‌ورز و اندیشه نزد ولتی

همان‌گونه که گفته شد ولتی رابطه علی را که میان اندیشه‌ورز و اندیشه در انسان برقرار است، در مورد خداوند انکار کرده است. کریگ این ادعا را نقد می‌کند. پل گولد و ریچارد دیویس^۱ در این باب می‌نویسند: «رابطه میان اندیشه و اندیشه‌ورز در طبیعی‌ترین حالت به عنوان رابطه‌ای مولدانه فهم می‌شود؛ اندیشه‌ورز اندیشه‌های خود را ایجاد می‌کند» (گولد و دیویس، ۲۰۱۴، ۹۹-۱۰۰). کریگ نیز با گولد و دیویس همدلی دارد و معتقد است اندیشه‌های خداوند به نحو معقولی به عنوان اموری در نظر گرفته می‌شوند که خداوند آنها را ایجاد کرده است. وی معتقد است اساساً اندیشه‌ورزی و تعقل چیزی است که خداوند انجام می‌دهد؛ تعقل حتی اگر فرازمان باشد، همچنان یک فعالیت است و خداوند مشغول به آن است. نتیجه چنین فعالیت‌های اندیشه‌های خداوند است و این امر برای تبیین یک رابطه علی کفایت می‌کند. از این رو کریگ معتقد است ولتی در این که رابطه علی خداوند و اندیشه‌هایش را انکار کرده است، موجه نیست (کریگ، ۲۰۱۶، ۷۸-۷۹).

^۱ Paul. Gould & Richard Brian Davis

۴-۵. مفهوم‌گرایی مستلزم اتصاف خداوند به اندیشه‌های سخیف

مفهوم‌گرایی مدعی است قضایا، به عنوانی یکی از امور انتزاعی، وجود دارند و اندیشه‌های خداوند هستند. گراهام اُپی،^۱ فیلسوف دین‌خدا‌ناباور استرالیایی، معتقد است این دیدگاه مستلزم آن است که خداوند به‌طور مداوم مشغول اندیشه‌های واقعی مطابق با هر گزاره و هر وضع امور باشد؛ اما این مسئله دردسرساز است و مستلزم اتصاف خداوند به اندیشه‌های نامناسب، سخیف و احمقانه می‌گردد. ولتی در پاسخ به این اشکال اُپی می‌نویسد: خداوند شبیه والدی است که به نحو پیشین از تمام راه‌های منحرف‌کننده بچه آگاه است؛ از این‌رو، اندیشه‌های احمقانه قداست خداوند را مخدوش نمی‌سازد (ولتی، ۲۰۱۴، ۱۰۵، ۱۱۰). کریگ معتقد است پاسخ ولتی برای اشکال گراهام اُپی مناسب نیست و حق مطلب را ادا نمی‌کند؛ زیرا مسئله این نیست که ما انسان‌ها با اندیشه‌های نامناسب خود خداوند را شگفت‌زده می‌کنیم یا خیر؛ بلکه مسئله این است که اگر خداوند واجد طیف کامل اندیشه‌هایی که ما داریم باشد، آن‌گاه خداوند خودش باید درگیر افعال بدخواهانه و سخیف باشد؛ حتی اگر ما انسان‌ها سعی کنیم اندیشه‌های ناشایست را از خودمان دور کنیم، با این تلقی از قضایا که به عنوان اندیشه‌های خداوند لحاظ می‌شوند، لازم می‌آید خداوند همواره به آنها مشغول باشد و این امر مستلزم خدشه‌دار شدن قداست خداوند است. کریگ شاهدهی از متن مقدس ارائه می‌کند. در رساله به فیلیپیان آمده است:

هر آنچه راست و شرف و دادگرانه و پاک و پسندیده و آبرومندانه است و هر آنچه در فضیلت و ستایش بشری نیکوست، باید خاطر شما را به خود مشغول دارد؛ آنچه از من آموختید و به شما رسید و شنیدید و در من دیدید، باید بدانها عمل کنید. آن‌گاه خدای آرامش با شما خواهد بود (رساله به فیلیپیان، ۸/۴).

کریگ معتقد است پُلوس رسول به ما توصیه می‌کند که انسان‌ها باید به فکرهای شایسته مشغول شوند؛ حال اینکه، طبق تلقی مفهوم‌گرایی، خداوند خودش سرمشق این عمل نمی‌شود و خود به فکرهای سخیف مشغول می‌شود (کریگ، ۲۰۱۶، ۸۵).

۵-۵. مبتلا بودن اندیشه‌های نامخلوق و نامعلول به همان تهدید افلاطون‌گرایی

کریگ معتقد است فرض کنید ما نیز همانند ولتی معتقد باشیم که اندیشه‌های خداوند هویتی نامخلوق هستند. در این تقریر تهدید افلاطون‌گرایی همچنان به قوت خود باقی است و ما تنها اعیان انضمامی را جایگزین اعیان انتزاعی کردیم؛ چون در تقریر ولتی اندیشه‌های خداوند مخلوقات او نیستند و با خداوند نیز یکی نیستند. در واقع، در تقریر ولتی، اندیشه‌های خداوند در معنایی که سایر مخلوقات از خداوند متمایزند، متمایز نیستند؛ اما در هر صورت موجوداتی نامخلوق و متمایز از خداوند هستند؛ گرچه که به اعتقاد ولتی خداوند به این امور بالضروره می‌اندیشد. ولتی مدعی است که واقع‌گرایی مفهومی خدا‌باورانه^۲ نه حاکمیت مطلق خداوند را نقض می‌کند و نه استقلال خداوند را؛ اما بنا به اعتقاد کریگ دفاع او از این ادعا در باب نگرانی فعلی رضایت‌بخش نیست. با در نظر گرفتن حاکمیت مطلق خداوند، ولتی می‌گوید:

¹ Graham Robert Oppy

² theistic conceptual realism

از آن جایی که که این تمایز اندیشه‌های خداوند از خداوند در معنایی که مخلوقات از خداوند متمایزند، نیست؛ بنابراین، «ناتوانی» خداوند به فکر کردن به چیزی غیر از این اندیشه‌ها - یعنی این اندیشه‌ها را از بین ببرد - حاکمیت مطلق خداوند را نقض نمی‌کند؛ زیرا حاکمیت مطلق به آنچه که خداوند خلق کرده است تعلق می‌گیرد (ولتی، ۲۰۰۶، ۲۲۴).

کریگ می‌نویسد: درست است در مدل ولتی، اندیشه‌های خداوند در معنایی که مخلوقات از خداوند متمایزند، از خداوند متمایز نیستند؛ به خاطر اینکه ولتی این را که رابطه خداوند و اندیشه‌هایش از نوع رابطه علی یا خلقی باشند، انکار کرده است؛ بنابراین، اندیشه‌های خداوند نمی‌توانند مخلوقات او باشند؛ اما این خود دقیقاً مسئله است. اندیشه‌ها متمایز از خداوند هستند در این معنا که آنها با خداوند یکی نیستند و با این وجود آنها مخلوقات خداوند نیز نیستند، بلکه آنها موجوداتی نامخلوق هستند؛ حتی اگر ما با ولتی در این نکته موافق باشیم که خداوند به برخی از اندیشه‌های خود بالضرورة می‌اندیشد، هنوز هم ما با مشکلی که با موجوداتی که از خداوند متمایز و در عین حال نامخلوق هستند، مواجهیم. بنابراین، کریگ بر این باور است دیدگاه ولتی استقلال خداوند را نقض می‌کند. ولتی پاسخ می‌دهد: «در دیدگاه واقع‌گرایانه مفهومی خداپورانه، اعیان انتزاعی خلق نمی‌شوند ... و بنابراین، مسئله استقلال خداوند طرح نمی‌شود. خداوند حداقل برخی از این اندیشه‌ها را واجد است؛ به خاطر اینکه او به خودش علم مطلق ذاتی دارد. بنابراین، این که خداوند واجد این اندیشه‌هاست ریشه در چیزی دارد که به طور سنتی به خداوند نسبت داده می‌شد» (ولتی، ۲۰۰۶، ۲۲۶). کریگ معتقد است سخن ولتی مسئله دیگری را طرح می‌کند و آن اینکه چرا خداوند اندیشه‌هایی را که به نحو ذاتی واجد است، دارد؟ در نتیجه، مفهوم‌گرایی ولتی با فرض قلمروی از موجودات انضمامی نامخلوق، استقلال خداوند را نقض می‌کند. ممکن است در پاسخ به این اشکال گفته شود گرچه این امور انضمامی از خداوند مستقل هستند؛ اما اگر درون خداوند در نظر گرفته شوند، به نظر می‌رسد استقلال خداوند نقض نمی‌شود؛ ولی در رویکرد افلاطون‌گرایی چون اعیان انتزاعی بیرون از خداوند هستند، استقلال خداوند نقض می‌شود. کریگ در پاسخ به چنین استدلالی می‌گوید: گرچه ظاهراً احساس می‌شود با این رویکرد که این امور درون خداوند هستند، استقلال خداوند حفظ می‌شود، اما چگونه می‌توان زبان استعاری زمانمند مکانمند «بیرون» و «درون» خدا را معنا کرد (کریگ، ۲۰۱۶، ۸۱-۸۰).

کریگ معتقد است جهت اجتناب از مشکلاتی نظیر مشکل فوق که چگونه باید زبان استعاری زمانمند و مکانمند «بیرون» و «درون» خدا را معنا کرد، می‌توان از انکار اینکه اوصاف خداوند یا اعیان واقعاً وجود دارند، مدد بگیریم. وی معتقد است این سخن به معنای انکار «خداوند اندیشه می‌کند» نیست. کریگ می‌گوید اینکه این امور و اندیشه‌های خداوند واقعی و به عنوان یک شیء در نظر گرفته می‌شوند، نمونه‌ای از گرایش دیرینه و عمیق انسان‌ها به سوی اسم‌سازی و چیزگرایی (شیء‌گرایی) است. برای مثال، ما برنامه ریزی می‌کنیم که فردا به ساحل برویم؛ از این‌رو، از برنامه‌هایمان برای تفریح فردا صحبت می‌کنیم؛ یا در فصل پاییز گوزن شکار می‌کنیم؛ بنابراین، از شکار کردن گوزن در فصل پاییز سخن می‌گوییم؛ اما این سخن گفتن از شکار کردن گوزن یا سخن گفتن از برنامه‌ریزی تفریح فردا ما را متعهد به موجوداتی از قبیل «برنامه‌ریزی» یا «شکار کردن گوزن در پاییز» نمی‌کند. به همین ترتیب، وقتی گفته می‌شود که به عنوان

مثال، خداوند می‌اندیشد که کریستف کلمب جهان را در سال ۱۴۹۲ کشف کرده است، این اندیشه‌ی خداوند مستلزم این نیست که این قبیل اندیشه‌ها را به فهرست وجودشناسی اضافه کنیم. کریگ معتقد است در واقع، پادواقع‌گرا در عین حال که باور دارد که خداوند دائماً در حال اندیشه است و می‌اندیشد؛ لکن قائل به شیء‌گرایی اندیشه‌های خداوند و اوصاف او نمی‌شود. بنابراین، از نظر کریگ، پادواقع‌گرا معیاری را که از جانب واقع‌گرایان برای تعهد و الزام به وجود اموری، مانند: اعیان ریاضی و قضایا و ... ارائه شده است، نمی‌پذیرد. در عین حال کریگ معتقد است اگر خدا باور قوت استدلال‌هایی را که برای واقع‌گرایی اعیان ریاضی، قضایا و ... ارائه شده است، احساس کند مفهوم‌گرایی نسبت به دیدگاه‌های رقیب مانند آفرینش‌گرایی مطلق‌گزینه‌ی جذاب‌تری است. او می‌گوید من نیز در ابتدا مفهوم‌گرایی را به عنوان راه‌کاری جهت اجتناب از چالش افلاطون‌گرایی برای خدا باوری می‌دیدم؛ اما با بررسی رویکردهای پادواقع‌گرایان و بررسی مشکلات مفهوم‌گرایی از این دیدگاه گذر کردم.

۵-۶. عدم مطابقت متن مقدس با مفهوم‌گرایی

کریگ معتقد است اگرچه مفهوم‌گرایی موضع اصلی متفکران مسیحی بوده است؛ اما با این وجود، ما مکلف به متعهد بودن به چنین دیدگاهی نیستیم. وی معتقد است حتی اگر مؤلفان متن مقدس، مانند مؤلف دیباچه‌ی انجیل، چنین دیدگاهی را پیش‌فرض گرفته باشند، قصد آنها تعلیم چنین دیدگاهی به عنوان آموزه‌ای دینی نیست؛ بلکه این پیش‌فرض تنها حاکی از این است که آنها بدین شیوه می‌اندیشیدند؛ به عنوان مثال، ایده‌ی زمین مرکزی^۱ که در متن مقدس به آن اشاره شده است، تنها به نحوه‌ی اندیشیدن مؤلفان متن مقدس اشاره دارد؛ نه اینکه قصد تعلیم چنین آموزه‌ای باشد. تعلیم مؤلفان متن مقدس این است که خداوند تنها موجود نامخلوق است و هر چیزی که مستقل از خداوند وجود دارد، به واسطه‌ی او خلق شده است (کریگ، ۲۰۱۶، ۹۴).

۵-۷. تعهد حداقلی افلاطونیان میانه به اعیان انتزاعی

همان‌گونه که در قسمت پیشینه‌ی مفهوم‌گرایی آورده شد، افلاطونیان میانه از طرفداران پروپاقرص این دیدگاه هستند. کریگ معتقد است حتی اگر در میان افلاطونیان میانه و آباء کلیسا چنین دیدگاهی به چشم می‌خورد که اعیان انتزاعی را به عنوان اندیشه‌هایی در ذهن خداوند در نظر گرفته باشند، واضح و آشکار نیست که آنها تعهد حداکثری به اعیان انتزاعی اراده کرده باشند؛ به عنوان مثال، فیلون معتقد است همان‌گونه که شهر معقول و طراحی‌های یک مهندس معمار چیزی علاوه بر تعقل معمار نیست، جهان معقول نیز برای خداوند چیزی بیش‌تر از لوگوس خداوند نیست.

۵-۸. ممکن نبودن یکسان‌گرایی اوصاف با اندیشه‌های خداوند

اشکال دیگر کریگ به دیدگاه مفهوم‌گرایی این است که اوصاف، به عنوان یکی از امور انتزاعی، از یک سو، مفاهیمی کلی در نظر گرفته می‌شوند و از سوی دیگر، آنها همان اندیشه‌های خداوند هستند که طبق مفهوم‌گرایی الهی، اموری انضمامی پنداشته می‌شوند. لازمه‌ی تلقی آنها به عنوان اندیشه‌های خداوند، جزئی شدن این اوصاف (و مفاهیم کلی) به عنوان امور انضمامی است. این مستلزم تناقض و جزئی شدن یک امر کلی است (کریگ، ۲۰۱۶، ۸۹).

^۱ geocentrism

۹-۵. اشکال دور باطل (خودراه‌اندازی)

ولتی معتقد است اگر رابطه میان خداوند و اندیشه‌هایش را یک رابطه علی قرار دهیم، مستلزم اشکال دور باطل^۱ (خودراه‌اندازی) است؛ یعنی لازم می‌آید خداوند قبل از ایجاد اندیشه‌ها واجد آنها باشد. کریگ می‌گوید این لازمه در صورتی که نگاه واقع‌گرایانه در باب اوصاف و دیگر اعیان انتزاعی داشته باشیم، صحیح است؛ اما در نگاه پادواقع‌گرایانه چنین عین یا ایزه‌ای به عنوان علم مطلق وجود ندارد. بنابراین این اشکال تنها برای واقع‌گرایان طرح می‌شود (کریگ، ۲۰۱۶، ۷۹).

۱۰-۵. مبهم بودن تقریر پلانتینگا

کریگ معتقد است پلانتینگا مفهوم‌گرایی را از آفرینش‌گرایی تمییز نداده است (کریگ، ۲۰۱۶، ۷۳). جهت فهم اشکال کریگ لازم است توضیحی درباره دیدگاه آفرینش‌گرایی ارائه شود. دیدگاه آفرینش‌گرایی رویکردی دیگر است که جهت حل چالشی که افلاطون‌گرایی معاصر برای خداواری ایجاد نموده طرح شده است. قائلان این نظریه نیز مانند مفهوم‌گرایان در باب قضایا، اعیان ریاضی و ... واقع‌گرا هستند و وجود این امور را می‌پذیرند؛ لکن آنها برخلاف مفهوم‌گرایان این امور را انتزاعی^۲ در نظر گرفته‌اند نه انضمامی^۳. همچنین آفرینش‌گرایان مانند پلانتینگا رابطه این اعیان انتزاعی با خداوند را رابطه‌ای علی و معلولی در نظر می‌گیرند. آنها معتقدند اعیان انتزاعی در عین فرازمانی و همیشگی بودنشان وابسته به خداوندند و از این جهت مخلوق خداوند محسوب می‌شوند (موریس و منزل، ۱۹۸۶، ۳۶۰). کریگ معتقد است رویکرد پلانتینگا مبهم است؛ یعنی دیدگاه پلانتینگا چیزی بین مفهوم‌گرایی و آفرینش‌گرایی مطلق است.

۱۱-۵. رویکرد انتقادی به استدلال گریزناپذیری

کریگ معتقد است اگر مفهوم‌گرایی نسبت به طرفداران واقع‌گرایی افلاطونی که استدلال‌هایی مانند استدلال گریزناپذیری برای وجود اموری مانند قضایا و جهان‌های ممکن ارائه می‌کنند، رویکرد انتقادی اتخاذ می‌کردند، این مشکلات ایجاد نمی‌شد. از این رو لازم است استدلال گریزناپذیری مورد نقد و بررسی قرار بگیرد. وی معتقد است همه این مشکلات بر دیدگاه مفهوم‌گرایی باعث می‌شود یک علامت پرسش بزرگ قبل از دیدگاه واقع‌گرایی در باب اعیان انتزاعی قرار دهیم و بپرسیم اساساً چرا باید در وهله نخست در این باب واقع‌گرا باشیم. شاید نیاز است که خداووران مسیحی نگاه مثبتی به بدیل‌های پادواقع‌گرایانه به افلاطون‌گرایی داشته باشند. پادواقع‌گرایی هیچ اشکالی به سخن گفتن حداقلی از اعیان یا اندیشه‌ها در ذهن خداوند ندارد (کریگ، ۲۰۱۶، ۹۵).

۶. نقد و بررسی

تاکنون دیدگاه مفهوم‌گرایی و نقدهای کریگ بر آن بیان شد. در این قسمت نقدهای کریگ مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد.

¹ Vicious Circularity, Bootstrapping objection.

² Abstract Objects

³ Concrete Objects

۱-۶. قضایای کاذب

در باب اشکال (۵-۱). مسئله قضایای کاذب و مواجه شدن با دوراهی) که کریگ به تقریر مفهوم‌گرایی پلانتینگا و ولتی ایراد می‌کند، می‌توان گفت این اشکال تا حدی با اشکالی که در باب نفس‌الامر در فلسفه اسلامی ارائه شده است، مشابهت دارد. نظریه مطابقت در واقع، نظریه‌ای است که در فلسفه اسلامی در باب صدق قضایا به آن قائل هستند؛ یعنی اگر قضیه‌ای جزء قضایای خارجی باشد، باید با خارج مطابقت کند. اما اگر قضیه‌ای ذهنی باشد، گفته می‌شود صدق آن منوط به نفس‌الامر است. برخی از جمله خواجه نصیرالدین طوسی نفس‌الامر را عقل فعال می‌دانند. خواجه نصیر می‌نویسد:

مراد از نفس‌الامر، عقل فعال است، پس هر صورت یا حکمی که در ذهن وجود یابد، اگر مطابق با صور مرتسم در عقل فعال باشد آن صورت یا حکم صادق است و در غیر این صورت کاذب خواهد بود (حسن‌زاده آملی، ۱۳۸۸، ۱۳۱، ۲).

استاد حسن‌زاده آملی نیز در کتاب شرح‌العیون فی شرح‌العیون در این باب می‌نویسد:

مراد از نفس‌الامر صور حقایق صادق و موجود در متن نظام احسن وجودی است. این صور در هر مرتبه‌ای از مراتب عوالم طولی ظهوری ویژه دارد، و این قضایا از آنها حکایت می‌کنند، و همه قضایای کاذبه از نفس‌الامر عاری‌اند (حسن‌زاده آملی، ۱۳۹۲، ۵۸۳؛ ۱۳۸۸، ۱۲۹، ۲).

بنابراین طبق استنادات فوق می‌توان گفت اساساً قضایای کاذب در نفس‌الامر تحقق ندارند. لذا تالی فاسدی که کریگ معتقد بود اگر علم خداوند شامل تمام قضایا شود، مستلزم اشتغال خداوند بر امور کاذب می‌شود لازم نمی‌آید؛ اما اینکه اگر علم خداوند قضایای کاذب را دربرنگیرد، دامنه قضایا پوشش داده نمی‌شود، می‌توان گفت قضایا کاذب در واقع، سلب قضایای صادق هستند، یا به تعبیری عدم هستند و اساساً مابه‌ازائی ندارند.

۲-۶. غفلت از علم شهودی

یک اشکال جدی که به مفهوم‌گرایی، چه تقریر پلانتینگا و چه تقریر ولتی، وارد است، در باب علم خداوند است. ولتی و پلانتینگا به‌گونه‌ای از اندیشه‌های خداوند سخن می‌گویند که گویی علم خداوند را حصولی در نظر می‌گیرند که امور کثیر به نحو جداگانه در آن حضور دارند؛ چون علم حضوری به مجرد این که در قالب مفاهیم و عبارات درآید، علم حصولی می‌گردد. به نظر می‌رسد آنها از علم شهودی خداوند غفلت کرده‌اند. مراد از علم شهودی، یعنی علمی که نمی‌توان تفکیکی میان سوژه و ابژه قائل شد. در آن همه چیز به نحو اجمال، نه تفصیل، در او حضور دارند. البته منظور از اجمال در اینجا مبهم نیست؛ بلکه مراد این است همه چیز نزد او به نحو بسیط حضور دارند. اگر بدین طریق علم خداوند در نظر گرفته شود حتی اگر نگاه واقع‌گرایانه به اموری مانند قضایا و اعیان ریاضی و جهان‌های ممکن و ... داشته باشیم و قائل شویم که این امور در واقع اندیشه‌های خداوندند، به نظر می‌رسد اشکالات کریگ از این جهت وارد نیست؛ چون در واقع حقیقت این امور به نحو بسیط نزد او حاضرند.

۳-۶. تمایز کلی سعی از کلی منطقی

در این اشکال که کریگ معتقد است امکان ندارد امر کلی با اندیشه‌های خداوند یکی باشد؛ چون اندیشه خداوند امر جزئی است به نظر می‌رسد این اشکال صحیح باشد مگر آنکه به تبع از متفکران جهان اسلام گفته شود مقصود از کلی در اینجا به معنای سعه وجودی است نه کلی منطقی که در برابر جزئی قرار می‌گیرد.

۴-۶. تبیین کیفیت وجود امور انتزاعی

به نظر می‌رسد مشکل افلاطون‌گرایی برای خداباوری توحیدی و مسئله کیفیت وجودی حقایق انتزاعی، از قبیل: اعیان ریاضی (اعداد، مجموعه‌ها، توابع)، قضایا، اوصاف، مفاهیم، کلیات، جهان‌های ممکن و ... را بتوان این‌گونه حل کرد که از اساس منکر وجود حقیقی برای این امور انتزاعی شد. کیفیت وجودی این امور انتزاعی را به انحاء مختلف می‌توان توجیه کرد. برخی را باید حقایق پدیدارشناختی برای فاعل شناسا یا حقایق فاعل‌محور دانست، اند مفاهیم کلی و برخی را حقایق تبعی و عرضی دانست که به تبع جواهر ایجاد می‌شوند مانند: اوصاف و حقایق منطقی و ریاضی نامید. حقایق منطقی مانند: «اجتماع نقیضین محال است» یا «کل بزرگتر از جزء است» یا اشکال هندسی و قواعد ریاضی مربوط به آنها، مانند: ۱۸۰ درجه بودن زوایای مثلث است، حقایق هستندی که به تبع جعل و ایجاد جواهر مادی یا غیرمادی در جهان پدید می‌آیند. وقتی یک سطح مثلثی شکل ایجاد می‌شود، به تبع آن و توأم با ایجاد آن، هم شکل مثلث و هم ۱۸۰ بودن زوایای داخلی آن هم ایجاد می‌شود.

خلطی که در نظریه افلاطون‌گرایی و اعتقاد به وجود حقایق انتزاعی شده است، این است که بین حقیقت پدیدارشناختی و حقیقت وجودشناختی خلط شده است. مقصود از حقیقت پدیدارشناختی آن دسته از حقایقی است که برای انسان یا هر فاعل شناسای دیگری پدیدار می‌شود. انسان از مشاهده مصادیق و افراد جزئی به یک مفهوم کلی می‌رسد. کلی انسانی معنا و مفهومی انتزاع شده و ایجاد شده توسط ذهن انسان برای اوست که وجود خارجی ندارد و قائم به فاعل شناسا یعنی انسان است. این‌گونه مفاهیم برای هر فاعل شناسا و هر موجود عاقل، از جمله ملائکه و خدا قابل ادراک است، ولی در همه موارد وجود آنها وابسته به فاعل شناساست.

به نظر می‌رسد مشکل افلاطون‌گرایی برای خداباوری توحیدی با بررسی دقیق مسئله کیفیت وجودی این امور انتزاعی حل کرد. متأسفانه فیلسوفان از ارائه معیاری روشن جهت تمایز اعیان انتزاعی از اعیان انضمامی طفره می‌روند و این تمایز را صرفاً با ذکر مثال‌هایی به تصویر می‌کشند؛ اموری از قبیل: اعیان ریاضی (مانند: اعداد، توابع، مجموعه‌ها و ...)، قضایا، اوصاف، جهان‌های ممکن، مرکز منظومه شمسی، خط استوا، شخصیت‌های تخیلی، مدل‌های علمی، وضع امور و مفاهیم کلی، اعیان انتزاعی هستند و اموری مثل خداوند، فرشتگان، ستارگان، سیاره‌ها، درختان، اتومبیل‌ها، کوارک‌ها، الکترون‌ها، دئوکسی‌ریبونوکلیک اسید (DNA) و ... امور انضمامی‌اند (پلبانی، ۲۰۲۰، ۱-۲؛ گولد، ۲۰۱۴، ۲۱-۲). با این وجود، به نظر با این تحلیل بتوان مشکل این امور انتزاعی برای خداباوری توحیدی را چنین حل نمود که وجود این امور انتزاعی وابسته به اعتبار معتبر و قائم به وجود اوست؛ آنها وجودی مستقل، خارج از وجود معتبر ندارند؛ این تحلیل در مورد حقایق ریاضی از سوی برخی ریاضیدانان بیان شده است و آنها منکر افلاطون‌گرایی و وجود عینی حقایق ریاضی

هستند. صورت‌گرایی^۱ دیدگاهی است در ریاضیات که طرفداران آن معتقدند که حقایق ریاضی وجود واقعی و حقیقی ندارد، بلکه آنها تماماً ساخته و پرداخته ذهن ریاضیدانان است. مفهوم نقطه، خط، عدد، عدد اول، پیوستگی و نظایر آنها، همه و همه ساخته ذهن آدمی‌اند و وابسته به ذهن او هستند. خط ریاضی امری وجودی و عینی نیست؛ خطی که بر تخته سیاه رسم می‌کنیم یک خط فیزیکی است که عرض دارد و تعریف خط بر آن صادق نیست. عدد ۲ در ضمن وجود دو سیب خارجی به اعتبار معتبر وجود می‌یابد؛ وگرنه خود عدد ۲ به طور مستقل قابل دریافت نیست. فرمولهای ریاضی، در واقع، رشته‌هایی از نمادها و علائم، شکلی صوری و ظاهری‌اند، قالبی فاقد محتوا هستند (مهام، ۱۳۷۳).

برخی دیگر از امور انتزاعی، مانند: کلیات یا مفاهیم کلی یا قضایا امور انتزاعی ذهن انسان هستند که قائم به وجود و ذهن انسانند و بدون انسان هیچ حقیقت خارجی ندارند. برخی از این امور انتزاعی، مانند اوصاف، نیز حقایق پدیدارشناختی برای فاعل شناسا هستند که وابسته به نوع ادراک انسان از جهان خارج، ارتباط او با جهان و دریافتش از آن دارند. این واقعیت‌های پدیدارشناختی نیز کاملاً قائم به فاعل شناسا هستند. برخی نیز مانند شخصیت‌های تخیلی اموری هستند که به کل، و از اساس، توسط انسان ساخته و پرداخته می‌شوند. حقایق منطقی مانند: «اجتماع نقیضین محال است» یا «کل بزرگتر از جزء است» ادراکاتی هستند که انسان از مطالعه جهان خارج و مقایسه امور عینی خارجی توسط انسان ساخته می‌شوند. انسان از درک وجود عینی سیب و نبودن پرتقال بر روی میز به ادراک وجود و عدم می‌رسد و سپس از کنار هم قرار دادن دو مفهوم وجود و عدم، به درک عقلی محال بودن اجتماع دو نقیض می‌رسد؛ پس گزاره «اجتماع نقیضین محال است» معرفتی تولیدی توسط عقل انسان است؛ نه حقیقتی خارج از ذهن و عقل او.

ضرورت‌های اخلاقی، مانند: «عدالت خوب است» و «ظلم نادرست است» نیز ضرورت‌های عملی هستند که انسان برای تنظیم تعاملات فردی و اجتماعی خود آنها را جعل می‌کند و می‌سازد؛ نه اینکه حقایق ابدی و ازلی، جدا از وجود انسان باشند. البته اثبات این دعاوی نیازمند مجال دیگری است؛ ولی در کل، هدف این بود که گفته شود با تبیین کیفیت وجودی امور انتزاعی به صورت اموری پدیدارشناختی برای انسان، وابسته به فاعل شناسا، اموری جعلی و ساختگی توسط بشر، بتوان کیفیت وجودی آنها را به عنوان وجودهای غیر عینی، غیر اصیل و غیرانضمامی تبیین کرد که دیگر نیازی به فرض آنها به عنوان اموری عینی، ضرورت‌های ازلی و ابدی، به عنوان رقیبی برای وجود خدا و توحیدباوری نباشد.

نتیجه‌گیری

بحث اصلی این مقاله بررسی مفهوم‌گرایی به عنوان راه‌کاری برای حل چالشی است که افلاطون‌گرایی معاصر برای خداباوری ایجاد کرده است. ولتی و پلانتینگا بر این باورند که اموری، مانند: اعیان ریاضی، جهان‌های ممکن و قضایا وجود دارند و به عبارتی از نگاه واقع‌گرایانه به این امور دفاع می‌کنند، اما این امور به عنوان اندیشه‌های خداوند لحاظ می‌شوند. از این رو تهدیدی برای استقلال خداوند به‌وجود نمی‌آورند. کریگ معتقد است اگرچه در نگاه نخست به نظر می‌رسد مفهوم‌گرایی می‌تواند به عنوان دیدگاهی قابل قبول برای این چالش طرح شود؛ اما با بررسی و تعمق در این دیدگاه ملاحظه می‌شود که این دیدگاه با تالی‌های فاسدی نظیر اتصاف خداوند به

^۱ formalism

اندیشه‌های سخیف، نامعقول بودن انضمامی انگاشتن اعیان ریاضی، مبتلا بودن اندیشه‌های نامخلوق و نامعقول به تهدید افلاطون‌گرایی، مسئله قضایای کاذب و مواجه شدن با دوراهی و ... مواجه است. از این‌رو، این دیدگاه نمی‌تواند به عنوان راه‌حلی مناسب برای چالش افلاطون‌گرایی در نظر گرفته شود. کریگ معتقد است اساساً دیدگاه واقع‌گرایی به این امور نمونه‌ای از گرایش دیرینه انسان‌ها به سوی شیء‌گرایی است. با بررسی که انجام شد به نظر می‌رسد برخی از اشکالات کریگ به ولتی و پلانتینگا وارد است. همچنین می‌توان اشکال جدی‌تری به مفهوم‌گرایی به تقریر ولتی و پلانتینگا وارد نمود. پلانتینگا و ولتی از علم شهودی غفلت نموده‌اند و علم خداوند را به علم حصولی فروکاسته‌اند؛ چرا که اگر علم خداوند به نحو شهودی در نظر گرفته شود، در عین قائل شدن به واقع‌گرایی نسبت به اعیان ریاضی، قضایا و جهان‌های ممکن این امور به نحو بسیط در او حضور دارند نه به نحو مفاهیم جداگانه. در پایان به نظر می‌رسد، چالش افلاطون‌گرایی برای خداباوری توحیدی را بتوان با روش دیگری یعنی انکار وجود عینی و انضمامی امور انتزاعی به صورت اموری پدیدارشناختی، وابسته به فاعل‌شناسا، جعلی و ساختگی توسط بشر حل نمود.

References

- Augustine, St. (1982). *Eighty-Three Different Questions*, Translated by D. L. Mosher, Catholic University of America Press.
- Balaguer, M. (1998). *Platonism and Anti-Platonism in Mathematics*, Oxford University Press.
- Craig W. (2017). *God and Abstract Objects the Coherence of Theism: Aseity*. Springer.
- Craig, W. (2016). *God Over All, Divine Aseity and the Challenge of Platonism*, Oxford University Press.
- Gould, P. M. & Richard B. D. (2014). Response to Greg Welty in: *Beyond the Control of God? Six Views on the Problem of God and Abstract Objects*, pp. 75-80. Bloomsbury.
- Hasanzadeh Amoli, H. (2010). *Uyun Masa'el Ul-Nafs and its in Commentation on Sharh ul-Uyun*, translated by M. H. Naeiji, V.2, Qaem-e al-e Muhammad Publication. (In Persian).
- Hasanzadeh Amoli, H. (2014). *Sharh Ul_ Uyun in Commentation on al_ Uyun*, Boustan ketab (In Arabic).
- Javadi Amoli, A. (2011). *Rahiq Makhtoum (The Explication of Transcendent Philosophy)*, Part 6, Esra Publication Center. (In Persian).
- Maham, S. (1995). Philosophy of Mathematics, *Keyhan Andisheh*, No. 55.
- Morris, T. V. & Christopher M. (1986). Absolute Creation, *American Philosophical Quarterly*, 23(4), 353–362. <http://www.jstor.org/stable/20014160>.
- New Testament*. (2019). Translated by P. Sayyar, Ney Publication. (In Persian)
- Nicomachus of Gerasa. (1927). *Introduction to Arithmetic*. Translated by M. L. D'Ooge; F. E. Robbins & L. Ch. Karpinski, Macmillan Co.
- Pelbani. (2020). *Abstract Objects: for and against*, edited by J. L. Falguera & C. Martnez-Vidal, Springer.
- Plantinga, A. (2003). *Does God Have a Nature?* Marquette University Press.
- Plantinga, A. (1993). *Warrant and Proper Function*, Oxford University Press.
- Quine, W. V. (1981). *Theories and Things*. Harvard University Press.
- Runia, D. T. (2002). *Philo of Alexandria, on the Creation of the Cosmos According to Moses (Philo of Alexandria Commentary Series)*, Brill Academic Publishers. Boston Koln.

- Van Inwagen, P. (2009). God and Other Uncreated Things. In Timpe, K. (Ed), *Metaphysics and God: Essays in Honor of Eleonore Stump*, pp. 3-20.
- Welty, G. (2000). An Examination of Theistic Conceptual Realism as an Alternative to Theistic Activism, *Thesis for the M. Phil. in Philosophical Theology*, Oriel College,.
- Welty, G. (2006). Theistic Conceptual Realism: The Case for Interpreting Abstract Objects as Divine Ideas. *D.P hil. Thesis*, University of Oxford.
- Welty, G. (2014). Response to Critics in: *Beyond the Control of God? Six Views on the Problem of God and Abstract Objects*, pp. 81-96, Bloomsbury.